

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Krelj

Vsakdanje življenje istospolnih družin

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Krelj

Mentorica: izr. prof. dr. **Alenka Švab**

Vsakdanje življenje istospolnih družin

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Zahvala

Iskreno se zahvaljujem mentorici izr. prof. dr. Alenki Švab za strokovno pomoč in vodenje pri pisanju moje diplomske naloge.

Prav tako se zahvaljujem vsem bližnjim, za podporo v času študija in pisanja diplomske naloge.

Zahvalila bi se tudi udeleženkama intervjuja, ker sta bili pripravljene z mano deliti svojo zgodbo.

Vsakdanje življenje istospolnih družin

Družina kot temeljna družbena institucija razvitih zahodnih družb v zadnjih nekaj letih doživlja pomembne družbene spremembe. Število nuklearnih družin upada, povečujejo se reorganizirane, razširjene, enostarševske, istospolne družine itn. V diplomski nalogi analiziram starševstvo in vzgojo otrok v istospolnih družinah, težave, s katerimi se srečujejo starši in njihovi otroci, zaradi družbenega odnosa do homoseksualnosti ter njegovih posledic, kot so diskriminacija, družbena izključenost ipd. Heteroseksualnost kot družbena norma se izraža v heteronormativnosti, ki diskriminira posameznike in posameznice v istospolnih družinah. Le-te niso politično, pravno in širše družbeno priznane in prepoznane kot legitimna oblika družinskega življenja. Poleg pravne nepriznanosti se je oblikoval tudi javni diskurz, ki istospolno usmerjene starše opredeljuje kot neprimerne starše, istospolne družine pa kot neprimerne za otroka. Številne raziskave dokazujejo, da se otroci istospolnih staršev, tako v osebnotnem kot tudi v čustvenem razvoju, ne razlikujejo od otrok heteroseksualnih staršev. Spolna usmerjenost staršev ne vpliva negativno na otrokov razvoj in osebnost. Diplomsko nalogo poleg teoretskega dela sestavlja tudi empirični del, ki zajema analizo intervjuja, s katerim sem želela prikazati vsakdanje življenje družine istospolno usmerjenih partnerjev oziroma staršev.

Ključne besede: pluralnost družinskih oblik, istospolne družine, starševstvo, vzgoja otrok, diskriminacija.

Every-day lives of same-sex families

The family, as a fundamental social institution of developed western societies is, in the last few years subject to important social changes. The number of nuclear families is decreasing, reorganized, extended, single-parent, same-sex families etc. are on the rise. In my dissertation, I am analyzing parenthood and upbringing of children in same-sex families as well as the problems that the parents and their children face due to social attitude towards homosexuality and consequences of that attitude such as discrimination, social exclusion etc. Heterosexuality as a social norm expresses itself in heteronormative society which discriminates individuals in same-sex families. They are not politically, legally and socially acknowledged and they are not recognized as a legitimate form of family life. In addition to them not being legally acknowledged, a wider public discourse was formed which determines same-sex parents as unsuitable and same-sex families as inappropriate for a child's well-being. Numerous research prove that children of same-sex parents are no different to children of heterosexual parents in emotional development or the development of personality. Parents' sexual orientation does not negatively influence the child's development and personality. The dissertation is comprised of theoretical and empirical part, the latter covering an analysis of an interview, with which I have tried to portray an every-day life of a family with homosexually oriented parents.

Key words: plurality of family forms, same-sex families, parenthood, upbringing of children, discrimination.

KAZALO

1	UVOD	6
2	DRUŽINE V POZNI MODERNOSTI	8
2.1	Pluralizacija družinskih oblik.....	8
2.2	Terminologija in različne definicije družin.....	9
2.3	Spremembe družinskih potekov	11
2.4	Spremembe v partnerstvu in intimnosti –istospolna partnerstva kot primer »čistega razmerja«.....	12
3	PRAVNI POLOŽAJ ISTOSPOLNIH DRUŽIN IN PARTNERSTEV	14
3.1	Pravna ureditev istospolnih partnerskih razmerij.....	15
3.2	Predlog novega družinskega zakonika	17
3.3	Starševstvo v družini istospolnih staršev	18
4	ISTOSPOLNO STARŠEVSTVO	19
4.1	Biološki in socialni starš	19
4.1.1	Pravna ureditev razmerja socialni starš in otrok	19
4.1.2	Težave v širši okolici.....	20
4.2	Osebni in socialni razvoj otrok.....	22
4.3	Razvoj spolne identitete otrok istospolnih staršev	23
5	PRIMARNA SOCIALIZACIJA OTROK IZ ISTOSPOLNIH DRUŽIN	25
6	ŠIRŠA DRUŽINA OZ. SORODSTVO	27
7	ANALIZA INTERVJUJA.....	29
8	ZAKLJUČEK.....	33
9	LITERATURA.....	35

1 UVOD

Družina kot temeljna družbena institucija se v razvitih zahodnih družbah čedalje bolj spreminja. Dandanes tradicionalne družine niso več prevladujoč tip oblike družin, temveč so se le-te preoblikovale in nastale so nove oblike družinskega življenja: vse od enostarševskih, posvojiteljskih, reorganiziranih in etično mešanih, pa do družin istospolno usmerjenih partnerjev. Prav slednje so zaradi heteronormativnosti družbe diskriminirane in stigmatizirane, kar jim posledično otežuje vsakdanje družinsko življenje.

V diplomski nalogi skušam predstaviti vsakdanje življenje istospolnih družin in analizirati proces vzgoje teh otrok. Osredotočila sem se na vprašanje homofobije in diskriminacije otrok iz teh družin.

V nalogi sem si postavila naslednje teze:

- otroci iz istospolnih družin imajo bolj fleksibilne predstave o družbenem spolu in se
- v psihološkem, socialnem in spolnem vedenju ne razlikujejo od otrok iz heteroseksualnih družin,
- na njihov razvoj pa pomebneje vpliva kakovost družinskih odnosov kot pa sama oblika oz. struktura družine.

Naloga je razdeljena na dva dela. Prvi del je teoretičen, sestavljen iz 6 poglavij. Najprej bom razdelala potek sprememb družinskih oblik v pozni modernosti, predstavila bom definicije in fenomen pluralnosti družin in označila istospolno razmerje kot primer »čistega razmerja«. V 2. poglavju bom obravnavala pravni položaj istospolnih partnerjev in njihovih družin ter kaj prinaša predlog novega Družinskega zakonika na tem področju. Tema osrednjega dela naloge – 3. poglavja – je istospolno starševstvo: kaj v istospolni družini pomenita vlogi biološkega in nebiološkega starša, s kakšnimi preprekami se ti starši srečujejo na pravnem področju in v javnem okolju. V nadaljevanju tega poglavja bom skušala dokazati prvi dve zgoraj omenjeni tezi. V 4. poglavju se bom osredotočila na problem diskriminacije istospolnih družin v heteronormativni družbi. V zadnjih dveh poglavjih me bo zanimala vzgoja otrok in njihova primarna socializacija, ter kakšen vpliv na oboje ima širša družina. Istočasno pa bom osvetlila zadnjo tezo, da so »pomembni drugi« še kako pomembni pri odraščanju otroka.

Drugi, empirični del naloge, zajema analizo intervjuja. Z njim bom skušala odstreti teoretične predpostavke naloge še v praksi, tako da bom prikazala vsakdanje življenje istospolne družine z majhnim otrokom. Pogovor sem opravila z dvema mamama, 2-letnega sina, ki sta pred nekaj leti registrirali istospolno partnersko zvezo.

2 DRUŽINE V POZNI MODERNOSTI

V zadnjih nekaj desetletjih se pojavljajo spremembe v družinskem življenju. Te spremembe so kompleksne in se povezujejo s celotno družbo. Ne le da družina ni izolirana iz okolja, še več, je močno vpeta v družbo in zato dovzetna za spremembe, ki se dogajajo v družbenem okolju.

V vsakem obdobju zgodovine človeštva, v vsaki civilizaciji in kulturi, v vsakem družbenem redu je imela družina svoje posebno mesto. Bila je spodbujena, izkoriščana, zlorabljena, zanemarjena. Njena vloga se spreminja hkrati s časom, drugačnimi življenjskimi, političnimi, tehnološkimi in gospodarskimi razmerami (Tomori 1994, 14).

Družbene spremembe so zaznamovale družinska življenja. Niso se spremenile zgolj družinske oblike, ampak tudi same družinske vrednote. Že kar nekaj desetletij nazaj smo bili priča porastu enostarševskih družin, ki pa so bile, zaradi prevladujoče ideologije nuklearnih družin, stigmatizirane. Danes se predstave o družinskem življenju le nekoliko spreminjajo. Prvi korak je sprememba prevladujoče ideologije o družini (Ule in Kuhar 2003, 49).

2.1 Pluralizacija družinskih oblik

V zadnjih nekaj desetletjih prihaja do velikih sprememb v družinskih življenjih, kjer se družine odmikajo od modernega modela nuklearne družine, skupnosti heteroseksualnega poročenega para z otroki. Nuklearna družina je včasih predstavljala prevladujoč model. Danes je družina še vedno temeljna družbena institucija in nosilka dveh osrednjih družbenih funkcij: psihične stabilizacije odraslih in socializacije otrok, vendar pa se spreminja tako po starostni kot spolni strukturi, spreminjajo se družinske vloge in delitev gospodinjanskega in družinskega dela. Dokaj spremenjeni so tudi družinski poteki.

Družina glede svoje funkcionalnosti v postmodernosti do določene mere ostaja moderna, ker ohranja svoje funkcije in v marsičem tudi strukturo ter vloge, se pa od moderne družine razlikuje po načinih, po katerih je družbeno funkcionalna. Še vedno je družina družbena institucija z mehanizmom družinske pluralizacije, torej je drugačna kot v modernosti, ko je za

zagotavljanje družbene funkcionalnosti družine zadostoval le en družbeno legitimen družinski model, in to je jedrna družina (Giddens 2000, 205-227).

Osnovni demografski kazalci že več kot tri dešletja kažejo na pluralizacijo družinskih oblik, razlog za to pa je čedalje več razvez in večje število enostarševskih družin. Pod izrazom družinska pluralizacija razumemo procese, kot so razširitev družinskih oblik, življenjskih potekov in življenjskih stilov (Švab 2001, 48). Gre za nov postmoderen fenomen, ki omogoča soobstoj različnih oblik in načinov družinskega življenja glede na odločitev posameznikov. To je posledica sprememb, kot so povečanje števila razvez, zmanjšanje števila sklenitev zakonskih zvez, večanje števila kohabitacij in s tem večanje števila otrok, rojenih izvenzakonske zveze. Povečuje se število enostarševskih družin, v zadnjem času pa tudi število istospolnih družin. Z vsemi temi spremembami je povezana pluralizacija življenjskih stilov, ki povzroča raznolikost družinskih in partnerskih zvez. Zato lahko na tem mestu posebej govorimo o homoseksualnih družinah, saj zagotovo ne predstavljajo tradicionalne sestave družine. Pri istospolnih družinah govorimo o družinah izbire, kjer so vključeni tudi »pomembni drugi« oziroma tesni prijatelji (Švab in Kuhar 2005b, 45).

To ni več tradicionalna družina, ampak razširjena, ki je značilna npr. za lezbijke in geje. Skupnost, identiteta in izbira so ključni pojmi v življenju homoseksualcev. So nujni del iznajdbe, ki jo istospolno usmerjeni posamezniki imenujejo »queer construct family« oziroma queer konstrukcija družine (Weeks in drugi v Silva in Smart 1999).

Lezbične in gejevske družine se odmikajo od tradicionalnih norm družbe. Zato so se oblikovale družine izbire, družinske skupnosti, v katere so vključeni starši, širši sorodniki in tesni prijatelji. Gre za razširjeno obliko, kjer imajo otroci več staršev.

2.2 Terminologija in različne definicije družin

Družina kot temeljna družbena institucija in družinsko življenje v razvitih zahodnih družbah se vse bolj spreminja. Prav tako se spreminja definicija družine. Obče sprejete ali enoznačne definicije družine danes ni več. Strokovnjaki iz različnih področij navajajo različne opredelitve in se soočajo z zadregami, kaj naj bi pojem družine vključeval in predstavljal.

Po mnenju Tanje Rener bi morali oblikovati definicijo in tipologijo družin, ki bo:

– *razlikovalna (distinktivna)*, ki bo torej vključevala tiste bistvene elemente družine, ki družine konstituirajo in hkrati razločujejo od podobnih oblik vsakdanjega življenja ljudi, kot so gospodinjstvo ali partnerstvo (zakonska zveza);

– *inkluzivna (nediskriminatorna)*, ki bi zajela vse tiste oblike in načine družinskega življenja, ki se v realnem življenju pojavljajo ter med njimi ne bi razlikovala na podlagi ideoloških sodb (npr. istospolne družine, ki so le izjemoma priznane kot legitimna in legalna družinska oblika);

– *operativna (socialnopolitično, statistično in raziskovalno operacionalna)*, ki bo učinkovita, tako da jo bo mogoče uporabljati v državno-administrativnem in raziskovalno-informacijskem delu (Rener 2006, 15).

Kot sem že omenila, tudi stroke različno opredeljujejo družino. Na tem mestu bi še posebej izpostavila definicije družine v sociologiji. Socioloških definicij je veliko, vendar je pri veliki večini poudarek na opredeljevanju družine kot vsaj dvogeneracijske skupnosti in družbene institucije, ki skrbi za otroka/otroke. Sociološka definicija kot konstitutivni element družine torej opredeljuje starševsko razmerje. Strokovnjaki pri OZN¹ so poskušali oblikovati takšno definicijo družine, ki naj bi bila kar najbolj inkluzivna in kar najmanj ekskluzivna. Definicija OZN je naslednja: »Družino predstavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka/otroke in je kot taka (torej kot družina) prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic« (Family: Forms and Functions v Rener 2006, 16).

Na osnovi te definicije je OZN predlagala tudi tipologijo družin, ki ločuje med:

– *jedrnimi družinami*, med katere spadajo biološke in socialne jedrne² družine staršev in otrok, enostarševske družine in adoptivne družine;

– *razširjenimi družinami*, med katere uvrščajo tri- in več-generacijske družine, poligamne razširjene družine in plemenske družine in

– *reorganiziranimi družinami*, med katere sodijo dopolnjene ali vzpostavljene družine, življenje v skupnostih (komunski način življenja) in reorganizirane istospolne družine (Cseh-Szombathy v Rener 2006, 17).

¹ Organizacija združenih narodov

² Socialna jedrna družina je tukaj mišljena kot družina, kjer se odrasli otroci odselijo od staršev.

Sociološke raziskave so uporabljale predvsem Brownovo tipologijo družin, ki družine razvršča po naslednjih kriterijih:

- *jedrne družine*, družine dveh staršev in otroka/otrok;
- *klasične razširjene družine*, horizontalno in vertikalno razširjene družine in družine, sestavljene iz več jedrnih družin, ki jih povezuje sorodstveno razmerje in strnjena lokacija bivanja;
- *modificirane razširjene družine*, družine, ki so geografsko ločene, vendar ohranjajo redne sorodniške stike;
- *enostarševske družine* in
- *reorganizirane družine*, ponovno vzpostavljene družine, oziroma družine, v katerih je eden od staršev socialni starš, ne pa tudi biološki starš.

Po mnenju T. Rener Brownova tipologija po nepotrebnem izpostavlja enostarševske in reorganizirane družine, ki bi jih lahko priključili v jedrne družine. T. Rener in kolegi menijo, da je smiselno razlikovati le med dvema vrstama družin, in sicer med *jedrnimi* (dvostarševske, enostarševske in reorganizirane družine) in *razširjenimi družinami* (klasične razširjene in razpršene razširjene (modificirane) družine) (Rener 2006, 17).

Čeravno obstaja veliko različnih definicij, ki jih poskušajo formulirati različne stroke, je eden od aktualnih predlogov iskanje najustreznejše definicije družine na jezikovni ravni. Namesto ednine »družina« lahko uporabljamo množino »družine« (Rener 2006, 24).

Spremembe definicije na področju jezika seveda lahko prinesejo določeno stopnjo premika v simbolnem pomenu, vendar pa jo ne spreminjajo v ideološkem konstruiranju. Pojem družine je ideološki in stereotipni konstrukt, ki se je oblikoval in se ohranja zato, da se lahko uveljavijo določene oblike družbenega nadzora (Gittins v Rener 2006, 25).

2.3 Spremembe družinskih potekov

Spremembe znotraj družinskih potekov zaznamujejo postmoderne fenomeni. Tak fenomen je zagotovo LAT-faza³ odraščanja, pa tudi podaljševanje mladosti, pomikanje odločitve za

³ Living apart together – življenje staršev in otrok skupaj in hkrati narazen

starševstvo na poznejša leta, naraščanje števila zakonskih razvez in s tem povezano reorganiziranje družin.

Vse strukturne spremembe v družini so povezane s pluralizacijo družinskega življenja. Gre za pojav nove družbene vloge očeta, novih percepcij otroštva in zmanjševanje patriarhalnosti v družini. Zaradi teh sprememb so nastale nove dimenzije družin, ki se še naprej pluralizirajo.

Vse zahodne družbe imajo podobno smer spreminjanja družin, ampak je moč spreminjanja v posameznih družbah nekoliko različna. Prve spremembe so se najprej pokazale v Severni Ameriki, v Evropi in skandinavskih državah. Seveda obstajajo razlike v hitrosti spreminjanja, ki so posledica ekonomskih, družbenih in kulturnih razlik med posameznimi družbami (Švab 2001, 46).

Za današnje sodobne družbe so značilne spremembe, tako družbenih identitet kot identitet posameznikov in vse do sprememb individualnega življenja, intimnosti in zasebnosti.

2.4 Spremembe v partnerstvu in intimnosti –istospolna partnerstva kot primer »čistega razmerja«

O »čistih razmerjih«, s katerim mislimo na tesno in trajno čustveno vez z drugim človekom, smo začeli govoriti šele pred nedavnim. Tako razmerje se nanaša na situacijo, kjer dva posameznika vstopita v družbeni stik, zaradi stika samega, zaradi tistega, kar lahko vsak posameznik dobi iz daljšega druženja z drugo osebo. To razmerje traja le v primeru, če oba menita, da je obojestransko zadovoljivo. Pred tem sta bili spolnost in ljubezen za večino posameznikov tesno povezani z zakonsko zvezo, zdaj pa sta obe vse bolj povazani s »čistim razmerjem«. Zakonska zveza se je za številne družbene skupine, ampak ne za vse, vedno bolj približevala »čistemu razmerju«. Giddens poudarja, da je »čisto razmerje« del splošnega prestrukturiranja intimnosti. Zato se pojavlja tudi v drugih kontekstih spolnosti, poleg heteroseksualne zakonske zveze (Giddens 2000, 63-64).

Značilno za »čisto razmerje« je, da organizacijo odnosov vedno manj determinirajo zunanje družbeno-ekonomske razmere. To se pokaže na primeru zakonske zveze. Včasih je bila zakonska zveza veliko bolj pod vplivi družbeno-ekonomskih dejavnikov. Pogosto je nastala

zaradi pobude staršev, ne pa zaradi partnerjev samih. Danes je zakonska zveza predvsem svobodna odločitev dveh posameznikov, natančneje dveh heteroseksualnih posameznikov. Nastaja zaradi emocionalnega zadovoljstva med partnerjema in ne ekonomskih ali kakršnih koli zunanjih razlogov.

[P] partnerska razmerja [postajajo] vedno bolj definirana od 'znotraj', torej s samo partnersko zvezo. Partnerja sama določata, ali bosta v zvezi, pod kakšnimi pogoji ter kako dolgo. Obenem pa družbeni dejavniki, družbena pravila, norme in vrednote na oblikovanje partnerske zveze ne vplivajo več tako pomembno kot so nekoč. Posledica tega je, da partnerske zveze (tako kot sicer družbeni odnosi) postajajo reflektivne – gre za vsakodnevno prespraševanje razmerja, zaupanja, zavezanost, intimnost. Pomembna posledica teh sprememb v intimnih razmerjih je, da je partnersko razmerje bolj izpostavljeno 'razpadu', saj obstaja dokler imata oba partnerja interes za bivanje v konkretni zvezi. Bistven poudarek v Giddensovi refleksiji teh procesov je v tem, da so te spremembe značilne za vse partnerske zveze, ne glede na spolno usmerjenost (Švab in Kuhar 2004, 42).

»Čisto razmerje« velja za vse vrste intimnih partnerskih razmerij, tako heteroseksualnih kot tudi homoseksualnih. Razlike med različnimi razmerji se vedno bolj brišejo. Vse pogosteje se v takih razmerjih pojavlja plastična seksualnost, pri kateri je značilno, da je seksualnost popolnoma ločena od reprodukcije. Spolnost postane lastnost posameznikov in domena medsebojnih dogovorov. Postane detradicionalizirana in s tem zmanjša možnost zanositve, ki pa pripomore k temu, da ženske začnejo uživati v spolnosti in je ne povezujejo več le z zanositvijo.

Heteroseksualna zakonska zveza ima še vedno »osrednji« ideološki položaj v današnji družbi. Dodobra je že razvidno, da sta plastična seksualnost in razvoj čistega razmerja pustila globoke sledove v heteroseksualni zakonski zvezi, ki je postala le ena izmed mnogih možnih življenjskih stilov v današnji družbi.

3 PRAVNI POLOŽAJ ISTOSPOLNIH DRUŽIN IN PARTNERSTEV

Družine istospolnih partnerjev in istospolne partnerske zveze so danes v Sloveniji ena izmed aktualnih političnih tem, saj je v sprejemanju tretji predlog novega Družinskega zakonika.

Trenutno problematiko istospolnih družin in partnerjev ureja ZRIPS oz. ZZZDR. V kolikor bo nov Družinski zakonik sprejet, bo prevzel urejanje družinskih razmerij. Če bo sprejet v takšni obliki, kot je predlagan, bo istospolno usmerjenim parom dodelil popolno pravno izenačitev s heteroseksualnimi pari, vključno s posvojitvijo in sklenitvijo zakonske zveze.

Zakoni, ki urejajo položaj istospolno usmerjenih, se ponavadi sprejemajo oziroma spreminjajo počasi. Ovire nastajajo na večih družbenih ravneh, največjo vlogo pri sprejemanju določenih sprememb pa ima politika oziroma državni zbor, ki seveda v prvi vsti deluje v skladu s tem, da obdrži ali pridobi podporo volilcev.

Pereče vprašanje o spolnosti je družbo, znotraj le-te pa tudi politiko, razdelilo na dve strani. Na eni strani so liberalci, ki se borijo za spolno osvoboditev in liberalizacijo starih tabujev. Družba mora spoznati, da je pluralnost družinskih oblik realnost našega vsakdana in da priznanje oziroma definiranje ene same standardne oblike družine ni pravilno in etično. Tako so ostale oblike družin zapostavljene in diskriminirane. Te družine funkcionirajo popolnoma enako, le forma je drugačna, definirane pa so velikokrat kot nedružine, alternativne družine ipd.

Nasproti liberalcev stojijo tradicionalni moralisti, ki izvirjo iz religioznih krogov, in zagovarjajo visoko seksualno restrikcijo. So zagovorniki tradicionalne družinske oblike in družbeno deljenih spolnih vlog.

Natančnega podatka o številu družin z istospolno usmerjenima staršema in številu otrok iz takšnih družin v Sloveniji ni. Po grobih ocenah naj bi bilo pri nas takšnih družin približno 200, od tega je veliko skritih, saj je v takšnih družinah velikokrat prisoten strah pred stigmatom.

3.1 Pravna ureditev istospolnih partnerskih razmerij

V slovenski zakonodaji trenutno obstajajo tri različne oblike pravno urejenih partnerskih razmerij oziroma skupnosti: zakonska zveza, zunajzakonska skupnost in registrirana istospolna partnerska skupnost. Zakonska zveza in zunajzakonska zveza se lahko skleneta le med partnerjema različnega spola in na vseh pravnih področjih partnerjema dajeta enake pravice. Zveza istospolnih partnerjev pa je priznana le, če je formalno registrirana, vendar partnerja nista upravičena do enakih pravic, kot prvi dve skupnosti. Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti, v nadaljevanju ZRIPS, se izvaja od julija 2006 in določa pogoje in postopek za registracijo istospolne partnerske skupnosti, pravne posledice registracije, način prenehanja registrirane skupnosti in razmerja med partnerjema po prenehanju skupnosti, ne določa pa razmerij partnerjev do otrok, zato tudi za posvojitve v istospolnih družinah veljajo splošne določbe Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, v nadaljevanju ZZZDR (Rajgelj 2010, 305).

Registrirana istospolna partnerska skupnost je z zakonom urejena skupnost dveh moških ali dveh žensk, ki pred pristojnim organom registrirata svojo skupnost na način, določen s tem zakonom (ZRIPS 2005, 2. čl.). Registracije istospolni osebi ne moreta izvesti pred polnoletnostjo, dokler sta obe ali ena v veljavni zakonski zvezi ali registrirani istospolni skupnosti, ali če sta v sorodstvene razmerju, če sta obe ali ena huje duševno prizadeta ali nerazsodna ali če vsaj ena od njiju nima slovenskega državljanstva (Rajgelj 2010, 307).

Kot že omenjeno prej, pravice in dolžnosti partnerja v zakonski ali zunajzakonski zvezi niso enake za istospolna registrirana partnerja. Razlike so očitne že na samem začetku registracije partnerstva. Istospolna partnerja morata najprej prijaviti namen registracije, in sicer vsaj 30 dni pred nameravano registracijo, saj naj bi na ta način partnerja še enkrat temeljito premislila, ali si to res želita. Na drugi strani za zakonsko zvezo tak postopek ni potreben.

Postopek registracije istospolne skupnosti se opravi v času, ki ga določi upravna enota, bodoči zakonski pari pa si ta termin izberejo po svoji volji. Pri registraciji morata biti oba partnerja osebno navzoča, pri sklepanju zakonske zveze pa enega partnerja lahko zastopa pooblaščenec. Istospolna partnerja ob registraciji ne moreta prevzeti enakega priimka, na voljo jima je le splošni postopek spremembe imena, ki pa ga morata plačati.

Na področju družinskega prava imata registrirana partnerja pravico do preživljanja in preživitve, pravico do pridobivanja skupnega premoženja in urejanja premoženjskih razmerij v okviru skupnosti, pravico do stanovanjskega varstva, pravico do dedovanja na deležu skupnega premoženja po umrlem partnerju in pravico do pridobivanja informacij o zdravstvenem stanju obolelega partnerja ter do obiskov v zdravstvenih ustanovah (ZRIPS 2005, 8. čl.).

Razlike o priznavanju pravic se kažejo tudi na področju delovnega prava. Registriranega istospolnega partnerja Zakon o delovnih razmerjih, v nadaljevanju ZDR, ne upošteva pri plačani odsotnosti zaradi osebnih okoliščin, saj plačana odsotnost delavcu med drugim pripada tudi ob smrti zakonca ali zunajzakonskega partnerja, ob smrti registriranega istospolnega partnerja pa ne (Rajgelj 2010, 307).

Obligacijski zakonik, v nadaljevanju OZ, Odškodninskega prava med osebe, ki imajo v primeru smrti ali hude invalidnosti bližnjega pravico do denarne odškodnine, ne prišteva registriranih istospolnih partnerjev. Prišteva pa ožje družinske člane, med katere spadajo tudi zakonci in ob pogoju trajnejše življenjske skupnosti imajo to pravico tudi zunajzakonski partnerji (OZ 2007, 180. čl.).

Diskriminirani so registrirani istospolni partnerji tudi na področju Zdravstvenega varstva in zdravstvenega zavarovanja, v nadaljevanju ZZVZZ. Po tem zakonu so skupaj z zavarovancem, ki plačuje prispevke za zdravstveno zavarovanje, zavarovani tudi ožji in, pod dodatnimi pogoji, tudi širši družinski člani. Ker pa registriranemu istospolnemu partnerju ni priznan status družinskega člana zavarovanca, ta ne more biti zavarovan po njem in tako denimo v primeru brezposelnosti ostaja brez osnovnega zavarovanja in s tem brez osnovnih zdravstvenih storitev. Podobno je tudi na področju pokojninskega in invalidskega zavarovanja, kjer zakon registriranih istospolnih partnerjev ne obravnava enako kot zakonskih ali zunajzakonskih. Registrirani istospolni partnerji niso upravičeni do vdovske pokojnine po umrlemu partnerju (Rajgelj 2010, 309).

Istospolne družine tudi Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, v nadaljevanju ZSDP, glede družinskih prejemkov ne obravnava enakopravno. Istospolni partner v odnosu do vlagatelja zahtevka za otroški dodatek (npr. biološki starš otroka) ni priznan kot družinski član in se družino obravnava kot enostarševsko družino. Podobno so registrirani istospolni

partnerji obravnavani tudi na drugih področjih prava, npr. kazensko pravo ali davčno pravo. V mnogih pogledih se po posameznih področjih prava kažejo razlike med raznospolnimi in istospolnimi partnerstvi (Rajgelj 2010, 314).

3.2 Predlog novega družinskega zakonika

S predlogom novega Družinskega zakonika se bodo istospolna partnerstva in istospolne družine pravno popolnoma izenačila z raznospolnimi partnerstvi. Zakonodajalec je pri oblikovanju novega zakonika ocenil, da ni ustavno dopustnega razloga, da dve življenjski skupnosti, hetero- in isto-spolno usmerjenih parov, ne bi bili pravno izenačeni (Vodičar v Rajgelj 2010, 311).

Osnovni cilj Družinskega zakonika je izboljšanje položaja otrok v družinskih razmerjih. S tem želijo zagotoviti učinkovitejše izvajanje načela varovanja koristi otroka, ki je temeljno načelo novega Družinskega zakonika. Drugi cilj je hitrejše reševanje zadev na družinskem področju, kar je še zlasti pomembno pri odločanju o ukrepih za varstvo koristi otroka, saj imajo predolgi postopki nanj nepopravljive negativne posledice v njegovem nadaljnjem razvoju. Potrebna je tudi okrepitev strokovne in svetovalne vloge centrov za socialno delo, ki bo prinesla učinkovito in strokovno izvajanje njihovega osnovnega poslanstva (Družinski zakonik 2011).

Do danes že kar nekaj evropskih in tudi držav iz drugih celin dovoljuje poroke istospolnim partnerjem (Španija, Belgija, Nizozemska, Norveška, Švedska, Islandija, Portugalska, Južnoafriška republika, Argentina, Kanada in nekatere zvezne države ZDA). Kot izhaja iz sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice, je posamezen položaj v različnih državah ključen za razvoj mednarodnega prava. Na splošno sicer velja, da na področju človekovih pravic k hitrejšemu reševanju in spremembam pripomore pritisk iz tujine oziroma sosednjih držav, vendar pa bo gotovo položaj istospolnih partnerstev in njihovih družin še nekaj časa ostajal drugačen od raznospolnih. Bolj razvite države bodo spodbujale razvoj v manj razvitih državah in njihov vpliv se bo gotovo sčasoma razširil in, ko bo v določeni regiji dosegel večino, se bodo začeli večji premiki na mednarodno-pravni ravni (Kogovšek 2010, 328).

3.3 Starševstvo v družini istospolnih staršev

V Republiki Sloveniji otroci uživajo posebno varstvo in skrb, kar izhaja že iz Ustave Republike Slovenije. Del tega posebnega varstva in skrbi je tudi pravna ureditev posvojitve. Posvojitve ureja ZZZDR, ki določa le popolno posvojitve, s katero se med posvojencem in posvojiteljem oblikuje enako razmerje kot med biološkim otrokom in staršem. Tega razmerja ni mogoče razvezati. Posvojitelji se v matični register vpišejo kot posvojenčevi starši. Za možnost posvojitve pa morajo biti izpolnjeni določeni pogoji. Eden izmed pogojev je tudi omejitev skupne ali enostranske posvojitve. Po zakonu nikogar ne more posvojiti več oseb, razen če sta posvojitelja zakonca (ZZZDR 2004, 135.čl.). Zakonsko zvezo lahko skleneta le partnerja različnega spola, kar pomeni, da istospolna partnerja ne moreta skupno posvojiti otroka. Enostranska posvojitve pa velja za vse: za partnerje zunajzakonske zveze, registrirane in neregistrirane istospolne partnerje in samske osebe.

V današnji zakonodaji je onemogočena le sočasna skupna posvojitve vsem, ki niso v zakonski zvezi. Mogoče pa je, da istospolna partnerja posvojita otroka zaporedoma, to pomeni, da ga najprej posvoji eden in nato še drugi. V lezbični družini, kjer je ena mama biološka, lahko partnerica biološke matere posvoji njenega otroka. Skupaj pa ne moreta posvojiti otroka, ki ni biološki potomec nobene od njiju. Lahko ga posvojita le posamično. Seveda je to v praksi skoraj nemogoče oziroma se take posvojitve zelo redko dogajajo, saj imajo prednost zakonski pari. Najlažja pot istospolnih partnerjev je še vedno posvojitve v tujini, kjer so take posvojitve lažje izvedljive, pri nas pa se tudi te posvojitve priznavajo. Po novem Zakoniku bo istospolnim partnerjem omogočena tako enostranska kot tudi skupna posvojitve, izenačeni bodo vsi pogoji za istospolna, raznospolna partnerstva in zakonsko zvezo.

4 ISTOSPOLNO STARŠEVSTVO

Verjetno so nas vse geje in lezbijke na nek način stremirali, da verjamemo, da se od nas ne pričakuje, da bomo imeli otroke. Že res, da je to logistično lahko naporna naloga, ampak tudi psihološko gledano smo si ustvarili vrsto negativnih podob o sebi. Verjamemo, da starševstvo pripada drugim ljudem, da nimamo tega, kar je za starševstvo potrebno. Verjamemo, da je naša skupnost za otroke lahko celo nevarna. Mislim, da moramo iti preko tega (Symons v Kuhar 2008).

4.1 *Biološki in socialni starš*

Sociologija starševsko razmerje opredeljuje ne le kot biološko, temveč tudi kot socialno razmerje. V slednjem primeru ni pomembno, da so starši in otroci biološko povezani.

Pravice in dolžnosti med otroki in njihovimi socialnimi oziroma nebiološkimi starši v istospolnih družinah pri nas zaenkrat še niso pravno urejeni, posledično pa se to kaže tudi z javnih diskurzih o istospolnih družinah. Pogosta reakcija nasprotnikov legalizacije družin istospolnih partnerjev je, da »družba še ni zrela« in da nihče nima pravice izpostavljati otrok stigmatizaciji in diskriminaciji. Z današnjo medijsko antipropagando se diskriminacija še povečuje. Še bolj kot lezbijke, so izpostavljeni geji, saj se pri slednjih pojavi vprašanje »contra nature«, in sicer vsaj dvakrat. Najprej kot homoseksualec, ki po naravni poti ne more imeti otrok s svojim partnerjem, in nato kot moški, ki mu zmožnost skrbi za otroke naravno ni dana (Urek 2005, 164).

4.1.1 *Pravna ureditev razmerja socialni starš in otrok*

Razmerje med socialnim staršem in otrokom ni pravno priznано, zato prihaja do kopice negativnih dejanskih in pravnih zapletov z vidika koristi in skrbi za otroka.

Istospolna skupnost nima nobenega zakonskega statusa in zato razmerje med posameznikoma/posameznicama v tej zvezi ni zakonsko definirano. Socialni starš nima formalnega statusa, nima starševskih pravic in prav tako ne more izraziti svoje starševske identitete, kljub temu, da veliko časa preživi z otrokom doma. Socialni starš ne more

opravljati dejanj, ki so jih sicer za otroka upravičeni opravljati njegovi biološki starši ali skrbniki, čeprav zanj ekonomsko in čustveno skrbi, ga vzgaja in mu nudi podporo. V primeru smrti biološke mame, nebiološka mama nima nobenih pravic do otroka, ne glede na njun odnos. Pravice do otroka imajo ponavadi starši ali sorodniki umrle biološke mame.

Položaj socialnega starša pomeni v vsakdanjem življenju vrsto ovir in neprijetnosti za otroka, starša, družino in celo za širšo okolico. Nebiološka mama npr. ne more iti v vrtec po otroka, se podpisati pod dovolilnico, ko gre na šolski izlet, ne more ga vpisati v šolo, zanj dvigniti na upravni enoti osebnih dokumentov ali ga obiskati v bolnišnici, ker ni smatrana kot ožji sorodnik otroka. Otrok po socialnemu staršu tudi ne more biti zdravstveno zavarovan v skladu z 20. členom ZZVZZ. Socialna mama nima pravice svoje partnerice (biološke mame) obiskati v porodnišnici. Zaradi vseh teh pravnih neurejenosti, ali raje rečeno omejitev so istospolni partnerji (nebiološki starši) v svojih vsakodnevnih pravnih razmerjih do otroka velikokrat odvisni od dobre volje osebja v institucijah, kot so šole, bolnišnice, upravne enote itn. (Kogovšek 2010, 323).

Socialni starši so prikrajšani tudi za ugodnosti, priznane zaposlenim, kot so zaščita pred diskriminacijo zaradi starševstva, pravica do začasne odsotnosti z dela zaradi nege družinskega člana, pravica izrabe dopusta vsaj en teden v času šolskih počitnic, pravica do starševskega dopusta itn. Socialni starš za svojega otroka tudi ne more dobiti otroškega dodatka (Kogovšek 2010, 323).

V praksi, ko istospolne družine želijo uveljavljati socialne pravice, velikokrat prihaja tudi do nasprotij in nedoslednosti. V nekaterih postopkih se socialnega starša obravnava kot družinskega člana, v drugih spet ne. Upošteva se ga zlasti takrat, ko gre to družini v škodo – v primeru, če ima socialni starš dohodke, ki se jih prišteva med dohodke družine, kar skupne dohodke poveča, zmanjša pa možnost pridobitve socialne pomoči. Velikokrat pa se ne upošteva, ko gre to družini v korist, na primer, da se socialnega starša upošteva kot dodatnega družinskega člana pri obračunavanju socialne denarne pomoči, ki se z vsakim dodatnim družinskim članom povečuje (Kogovšek 2010, 324).

4.1.2 Težave v širši okolici

Poznomoderne družbe so še vedno izrazito heteronormativne, zato je prisoten družbeni kontekst favoriziranja heteroseksualnosti ter stigmatiziranja homoseksualnosti. Ne glede na vse spremembe, ki se dogajajo, je diskriminacija istospolnih posameznikov ter njihovih otrok na različnih področjih še vedno prisotna. To so potrdili tudi rezultati slovenske raziskave (Švab in Kuhar 2005b). Geji in lezbijke kot posamezniki, ali kot partnerji v zvezah, doživljajo različne načine pritiska s strani heteronormativne družbe (Švab 2005b, 142).

Susan Golombok se je v svojih raziskavah osredotočila tudi na problem diskriminacije otrok iz istospolnih družin, vendar je predpostavko, da so otroci zaradi spolne usmerjenosti svojih staršev velikokrat podvrženi diskriminaciji, izpostavljeni nasilju in da težje vzpostavljajo socialne stike z vrstniki, ovrgla. Raziskava je pokazala, da so otroci istospolnih staršev do adolescence med vrstniki enako priljubljeni kot tisti iz heteroseksualnih družin. Razlike se pokažejo med adolescenco. Medtem ko druge otroke zbadajo zaradi socialnega statusa ali telesnih značilnosti, otroke istospolnih staršev izpostavljajo zaradi spolne usmerjenosti staršev. Seveda je to za otroke stresno, vendar so dolgoročne posledice odvisne od odziva staršev in komunikacije v družini. Starši se morajo z otroki odkrito pogovarjati, ne smejo prekrivati »drugačnosti«, in tako otroci svoj položaj in izkušnje lažje razumejo (Golombok 2000, 55-56).

Pomembno vlogo pri tem imajo tudi vrtci in šole. Raziskave dokazujejo, da tisti otroci, ki so imeli izkušnjo, da so vzgojiteljice ali učiteljice v vrtcih in šolah enakovredno govorili o različnih oblikah družin, niso imeli nobenih težav s tem, da bi se počutili drugačne ali celo manjvredne, ker ne živijo v »pravi« družini. Tudi sovrstniki so tako seznanjeni z različnimi oblikami družin in tako sposobnejši, da oblikujejo svoje osebno izkušnjo brez vnaprejšnjih negativnih sodb (Bercht v Švab in Urek 2006, 147-148).

S težavami v javnosti se pogosto srečujejo tudi nebiloške mame. Največji problem se kaže, kako naj sebe predstavijo v vlogi do otroka. Ponavadi jih ljudje vidijo kot varuške, tete, prijateljice ipd. Okolica težko sprejme, da bi bile poleg bioloških mam, tudi one matere otroku. Boriti se morajo tako s stereotipi, kaj je »prava družina« in hkrati s predsodki do socialnega starševstva. Socialni starši se v reorganizirani družini velikokrat sprašujejo, ali delajo prav in ali enako obravnavajo svojega biološkega in socialnega otroka.

4.2 *Osebni in socialni razvoj otrok*

Mnoge raziskave s področja sodobnih sprememb družine in starševstva se pogosto ukvarjajo z vprašanji, ali imajo določene oblike starševstva in družine za otroke pozitivne ali negativne posledice. To običajno merijo s socialnimi in psihološkimi kazalci, kot so samospoštovanje, zmožnost ohranjanja dolgotrajnejših odnosov, izobrazbeni dosežki, kriminalna dejanja ipd.

Istospolne družine so velikokrat obdane s predsodki, kakšne posledice bi utegnilo imeti odraščanje otroka v takih družinah. Istospolnih staršev se drži stigma neprimernih staršev, vzbujajo skrb tako uradnim institucijam kot tudi širši javnosti, in sicer z vprašanjem ali se v družini dela otroku v korist.

Psihologinja Susan Golombok navaja tri prepostavke, ki so bistven del argumentov proti novim družinskim oblikam:

- bolj kot se neka družina odmika od prevladujoče norme dvo-starševske heteroseksualne »zdrave« družine, tem večje je tveganje za otroka;

- na otrokov razvoj pomembneje vplivajo družinske strukture kot pa družinski procesi, torej je za otroka je pomembnejše, ali sta v družini dva starša ali en starš, ali je oče prisoten ali ne, ali so starši biološki ali ne, heteroseksualni ali homoseksualni, kot pa sama kakovost družinskih odnosov in

- poenostavljene povezave med netradicionalnimi družinskimi strukturami in negativnimi posledicami za otroka, npr.: iz enostrševskih družin naj bi izšli delikventni otroci, ali geji in lezbijke naj bi vzgajali istospolno usmerjene otroke ipd. (Golombok v Urek 2005, 159).

Susan Golombok se v svojih raziskavah usmerja na vprašanja, kateri vidiki družinskega življenja zares štejejo kot pozitivni ali kaj starše in druge skrbnike dela primerne. Vse empirične raziskave kažejo, da otroci, ki od začetka živijo z nebiološkimi starši ali z istospolno usmerjenimi starši, ne kažejo nič več težav kot njihovi vrstniki iz tradicionalnih družin. Težave se pokažejo pri otrocih, ki so bili izpostavljeni nasilju med staršema ali ločitvi, ki je lahko pomenila izgubo socialne podpore in posledično padec njihove življenjske ravni, obenem pa se nahajajo v obdobju prilagajanja novi reorganizirani družini (Golombok v Urek 2005, 159).

Otroci iz istospolnih družin so po rezultatih raziskav enako prilagojeni v svojem osebnem in socialnem razvoju kot otroci heteroseksualnih staršev. Študija Susan Golombok ovrže prepričanje, da je prisotnost moške ali ženske spolne vloge bistvena za otrokov razvoj. Bistveno pomembnejša je vloga dodatnega starša kot pa njegov spol. Velika pozitivnost istospolnih družin je, da otroci bolje odraščajo v družinah, kjer sta starša enakopravna oziroma ni družbeno deljenih vlog, in to še posebej velja za istospolna partnerstva, ki gradijo na primeru »čistega razmerja« (Golombok 2000).

Tako Golombokova, kot tudi Brewaeys sta v svojih raziskavah dokazala, da je bolj kot spolna usmerjenost staršev pomembno, kakšna je kakovost odnosov v družini. Izsledki raziskav so pokazali, da so nebiološke mame v lezbičnih družinah bolj spretni pri opravljanju starševskih nalog in so bolj vplete v odnose z otroki, kot npr. očimi v reorganiziranih družinah. Enako so se lezbične nebiološke mame izkazale v primerjavi z očeti iz heteroseksualnih družin (Brewaeys in drugi v Stacey in Biblarz 2001, 174).

4.3 Razvoj spolne identitete otrok istospolnih staršev

V družbi so se trdno zasidrali nekateri stereotipi, ki mečejo slabo luč na istospolne družine. Nasprotniki takih družin opozarjajo na predpostavke, da otroci v istospolnih družinah ne živijo v varnih okoljih. Trdijo, da so otroci izpostavljeni tveganju, da bodo izgubili svoje starše zaradi AIDSa, zlorabe drog itn., kar pa povečuje večjo verjetnost, da bodo ti otroci zboleli za depresijami in imeli druge čustvene težave. Obstaja družbeni strah, da bodo istospolni starši svoje otroke vzgojili v homoseksualce. Zakaj potem posamezniki, ki so odraščali v heteroseksualni družini, kasneje postanejo istospolno usmerjeni?

Vse te in še mnogo drugih stereotipov današnje družbe so številne raziskave ovrgle. Susan Golombok v svoji raziskavi predpostavlja, da istospolni starši vzgajajo homoseksualne otroke, dokaže kot neutemeljeno. Spolna identiteta se pri otrocih, ki so odraščali v istospolnih družinah ni pomembno razlikovala od spolne identitete otrok iz raznospolnih družin. Otroci so se identificirali s svojim biološkim spolom in niso kazali zmedenosti glede svoje spolne identitete. Pomembno je, da pri preučevanju spolnih razlik pri vedenju otrok ločujemo med spolno identiteto, ki zajema razmišljanje o sebi kot o ženski ali moškemu, med spolnimi

vlogami, pričakovanimi vedenjskimi vzorci na podlagi biološkega spola in spolno usmerjenostjo (Golombok 2000, 48-54).

T. J. Biblarz in J. Stacey sta ugotovila, da do razlik prihaja le v spolnem vedenju otrok istospolnih staršev. Raziskave so pokazale, da so otroci iz heteroseksualnih družin bolj skladni z družbeno oblikovanimi spolnimi vlogami. Za otroke iz istospolnih družin je značilna manjša stopnja konformnosti v spolnem vedenju. Vendar pa te razlike niso negativne, ravno nasprotno. Tak način vzgoje otrok lahko pripomore k večji odprtosti v spolnem vedenju, prispeva k družbenemu razvrednotenju tradicionalno opredeljenih vlog v družbi na moško in žensko vlogo. Oblikuje se bolj enakopravna spolna delitev gospodinjskih in tudi drugih opravil v družini (Biblarz in Stacey 2001, 168-170).

Susan Golombok s sodelavci prav tako ugotavlja minimalne razlike pri seksualnem vedenju otrok istospolnih staršev. Otroci iz istospolnih družin so bolj odprti za različne seksualne možnosti. Kot posamezniki imajo nekoliko več homoerotičnih želja in jih vidijo kot eno izmed možnosti, medtem ko se otroci heteroseksualnih staršev bolj oklepajo tradicionalnosti (Golombok 2000, 50-53).

5 PRIMARNA SOCIALIZACIJA OTROK IZ ISTOSPOLNIH DRUŽIN

Številne študije so dokazale, da je za otrokovo primarno socializacijo in razvoj pomembno, da so že v vrtcu oziroma pred tretjim letom starosti seznanjeni z različnimi oblikami družin. Predvsem v drugi vrsti primarne socializacije imajo vzgojiteljice v vrtcih pomembno vlogo, da otroka naučijo sprejemanja in nediskriminiranja razlik oziroma neenakosti (Bercht v Tuš Špilak 2010, 359).

Z rojstvom je vsak posameznik vključen v že izoblikovano in organizirano družbeno skupnost, gradi na določenih normah, vrednotah in ima specifično kulturo. Prvi stik z družbo otroku posredujejo starši, nato pa primarno socializacijo nadaljujejo institucije. Vrtec je ena prvih institucij in je dopolnilni člen družinske vzgoje, ki skupaj z družino opravlja primarno socializacijo. Za vsakega posameznika in njegov nadaljni razvoj je to ključnega pomena, kajti otroci izoblikujejo osebnost in vedenjske vzorce že pred začetkom obveznega šolanja (Hribar v Tuš Špilak 2010, 350).

Kurikulum za vrtce vsebuje temeljna načela in cilje za vzgojo predšolskih otrok, ki otroke uči interakcije z vrstniki in vzgojitelji, družbenosti in individualnosti. Otrok v vrtcu mora pridobiti konkretne izkušnje uresničevanja temeljnih človekovih pravic, naučiti se mora sprejemanja različnosti in upoštevanja enakopravnosti. Raziskave, objavljene v reviji Socialno delo, so pokazale, da velik odstotek vprašanih vzgojiteljev v vrtcih uči spoštovati človekove pravice, enakopravnost, strpnost in sprejemanje drugačnosti. Več kot 93% vprašanih je menilo, da v vrtcu otroke učijo enakopravnosti spolov, ker jim tako zapoveduje Kurikulum (Tuš Špilak 2010, 354).

Nasprotja med cilji Kurikuluma in rezultati prej omenjene raziskave pa so se pokazala pri vprašanju obravnave seksizma, rasizma in nacionalizma v vrtcu. Več kot ena tretjina vprašanih se ne strinja, da je pomembno otroke že v vrtcu seznaniti s seksizmom, rasizmom in nacionalizmom, 23 % (kar je več kot polovica vseh vprašanih) se glede tega ni moglo odločiti. Kljub rezultatom je v Kurikulumu opredeljena dolžnost vzgojiteljev, da seznanjajo otroke z zgoraj omenjenimi temami ter ne dopuščajo pripomb, nagovarjanj in dejanj, ki jih stereotipizirajo (Tuš Špilak 2010, 355).

V vrtcih morajo biti otrokom predstavljene različne oblike družin. Zato je pomembno, da se obravnava vprašanje spola in spolne usmerjenosti, znotraj tega tudi tematiko o istospolnih družinah. Izogibanje takšnim in podobnim temam kažejo na homofobijo tistih, ki si pred tem zatiskajo oči (Pan 2009, 200).

Izsledki omenjene raziskave so pod črto pokazali, da so današnje vzgojno-izobraževalne institucije v Sloveniji še vedno zelo heteronormativne. Ugotovili so, da v šolah in vrtcih o homoseksualnosti skorajda ne govorijo oziroma se poskuša govor utišati. Razlog za to so predsodki, stereotipiziranja, nevednost in nelagodje vzgojiteljev, da bi o tem govorili, in lastna moralna ter verska prepričanja, kar pa je v nasprotju s Kurikulumom (Tuš Špilak 2010).

Številne študije dokazujejo, da istospolni starši pogosteje spodbujajo svoje otroke k manj stereotipiziranim spolnim vlogam, kar pa bistveno ne vpliva na izbiro igrač in dejavnosti njihovih otrok. Prav tako so rezultati teh istih raziskav potrdili, da ni nikakršnih signifikantnih razlik v deležu istospolno usmerjenih oseb, ki bi bili vzgojeni v istospolnih ali heteroseksualnih družinah (Golombok 2000, 54). Pomembno pri vzgoji otrok je le to, da se otrok ne sme obravnavati kot nemočnih bitij, ki samo pasivno sprejemajo, kar se jim dogaja. Svojo vednost o tem, kaj pomeni biti ženska ali moški, aktivno oblikujejo skozi otroštvo. Seveda tukaj njihova radovednost ni omejena le na ožjo družino, ampak zglede iščejo zlasti pri svojih vrstnikih in »pomembnih drugih« (Minot v Urek 2005, 166).

6 ŠIRŠA DRUŽINA OZ. SORODSTVO

V otrokovem odraščanju je pomembno, da je poleg ožje družine (staršev) prisotno tudi širše sorodstvo in prijatelji. Pri istospolnih družinah lahko pride do težav, ko npr. stari starši pri vzgoji vnukov niso prisotni zaradi nesprejemanja spolne usmerjenosti svojih otrok. Raziskave so pokazale, da prijatelji v veliki večini dobro sprejemajo geje in lezbijke ter njihove partnerje in tako predstavljajo pomembno podporno mrežo. V družinskem krogu je mogoče opaziti dvojni položaj: po eni strani je vpetost v sorodstvo velika, po drugi strani pa starši ne sprejmejo spolne usmerjenosti svojih otrok in tako tudi ne njihovih družin. Nekaterim je tako sčasoma uspelo vzpostaviti odnose s širšo družino, nekateri širše sorodniške stike gojijo le enostransko (starši enega partnerja), lahko pa partnerska razmerja ostajajo skrita pred širšim sorodstvom tudi dlje časa (Švab in Kuhar 2005a). S tega vidika je za istospolne družine krog prijateljev izredno pomemben, saj so zaradi svoje spolne usmerjenosti pogosto izločeni iz družin in si posledično svojo emocionalno varnost poiščejo v krogu prijateljev.

Družine, kjer prijatelji postanejo družinski člani, lahko imenujemo »družine izbire«. Te vrste družine se lahko oblikujejo mimo krvnih vezi, ki jih posamezniki vrednotijo kot popolnoma legitimne. Nova sorodniška mreža se oblikuje na podlagi intimnih razmerij, skrbi, podpore, varnosti in zaupanja. Tradicionalne družine sociologija razume kot zaprt sistem, sodobne družine pa presegajo te meje in oblikujejo različne medosebne, skrbniške in čustvene odnose tudi z drugimi, naj bodo to sorodstveni ali prijateljski (Goričan 2009).

Berger in Luckmann trdita, da je za otrokov razvoj pomembno obdobje primarne socializacije. Za otrokovo primarno socializacijo pa so zadolženi »pomembni drugi«, ki mu posredujejo družbeni svet. Otrok se identificira s »pomembnimi drugimi« preko različnih načinov čustvovanja. Otrok prevzame vloge »pomembnih drugih«, jih ponotranji in jih oblikuje kot sebi lastne (Berger in Luckmann 1988, 121-123).

Bogastvo v otrokovi družini zagotovo pomenijo dedki in babice, ki do svojih vnukov gojijo poseben odnos. Stari starši in njihovi vnuki so vez med preteklostjo in prihodnostjo. Za mnoge stare starše je to obdobje posebna priložnost, ko se lahko v miru posvetijo svojim vnukom. Uživajo pri tem, ko jih opazujejo pri odraščanju, jih razvajajo ali pa prevzamejo vlogo varstva. Odnos, ki ga imajo z vnuki, se ponavadi razlikuje od tistega, ki so ga imeli do svojih otrok. Imajo pomembno vlogo pri otrokovi vzgoji, vendar se zavedajo, da to ni njihova

primarna naloga, ampak odgovornost staršev, zato so lahko manj obremenjeni in popustljivejši.

7 ANALIZA INTERVJUJA

V okviru diplomskega dela sem opravila tudi intervju z istospolno družino. S tem sem želela pridobiti podrobnejše informacije oziroma teoretične predpostavke ponazoriti še z empiričnimi podatki oziroma informacijami. Intervju je kvalitativna metoda, kjer običajno poteka nestrukturirana ali polstrukturirana prosta diskusija med raziskovalcem in intervjuvancem. Teme raziskovalec oblikuje pred izvedbo intervjuja in so mu v pomoč kot oporne točke za zastavljanje vprašanj. Glavni namen takega intervjuja je pridobivanje informacij o intervjuvančevih stališčih in čustvih. Polstrukturiran intervju ima vnaprej določene teme, ki jih raziskovalec želi predelati v času pogovora z intervjuvancem (Sudman in Blair; Lewis in Thornhill v Rus 2009, 13).

Polstrukturirani poglobljeni intervju ima določene prednosti kot so globina razumevanja intervjuvane osebe, večja odzivnost, možnost postavljanja večih in kompleksnejših vprašanj, pri katerem se logika in vrstni red vprašanj lahko spreminja tekom pogovora. Negativne strani take oblike intervjuja so razmeroma visoki stroški in nezmožnost posploševanja ugotovitev. Posploševanje na večjo populacijo ni možno, saj pri intervjujih sodeluje razmeroma malo ljudi. Pogosto je tudi vprašanje zanesljivosti in pristranskosti, tako raziskovalca kot tudi respondentov. Raziskovalec lahko preko zastavljanja vprašanj izraža svoja prepričanja, intervjuvanec pa zaradi osebnih razlogov včasih ne želi razkriti celote in tako predstavi le delno socialno sliko (Sudman in Blair; Lewis in Thornhill v Rus 2009, 13).

Metoda poglobljenega polstrukturiranega intervjuja je v diplomski nalogi uporabljena za pridobivanje vpogleda v vsakdanje oziroma družinsko življenje istospolne družine in vzgoje otroka v taki družini.

Intervju sem opravila 12. 7. 2011 v dopoldanskem času, v domačem okolju intervjuvank. Pri intervjuju je sodelovala mlada istospolna družina z otrokom. Mami Kaja in Leja, imena so spremenjena, sta stari 33 in 29 let, otrok Beno, ime je prav tako spremenjeno, pa je dopolnil 2 leti. Kaja in Leja sta istospolno partnerstvo registrirali leta 2008, preden sta se odločili za otroka. Kaja je tako biološka mama otroka, Leja pa socialna mama. Intervju je trajal eno uro in štirideset minut. Pogovor sem posnela z diktafonom, saj mi je snemanje omogočilo, da sem

se lahko bolj osredotočila na vprašanja in poslušanje odgovorov, posnetek pa mi je omogočil tudi natančen in nepristranski zapis ter dobesedno citiranje.

Intervju je obsegal pet tematskih sklopov. V prvem sklopu sem jima zastavila nekaj vprašanj osebne narave – kje sta se spoznali, koliko časa sta že skupaj, ali sta bili kdaj v heteroseksualnem razmerju in kako je družina sprejela razkritje njune partnerske zveze. Povedali sta, da sta se spoznali na akademiji, da je bilo to za njiju prvo istospolno razmerje in da je širša družina njuno razmerje dobro sprejela.

Jaz sem enkrat pri Kaji prespala, kao sva študirali. In potem čez tri dni sem doma spet rekla, da grem h Kaji spat in mama me je takoj vprašala, če je to kaj več kot prijateljstvo in sem rekla ja. In je bilo to to. Kasneje, čez pol leta, sem pa še očetu povedala. Ampak oče je vrjetno to tudi že prej vedel, pa saj je spraševal mamo (Leja).

Ja, jaz sem tudi po kakšnem mesecu povedala ali malo več, najprej mami. Pa mi je ona rekla, da je vseeno upala, da bo fant, ampak potem je bilo vrede. Nobenih nekih nesprejemanj (Kaja).

Drugi tematski sklop vprašanj se navezuje na zakonodajno ureditev istospolnih partnerskih zvez in družin pri nas. Obe intervjujanki se strinjata, da so istospolne družine v pravnih razmerjih diskriminirane. Tudi sami sta naleteli na težave, na prve že, ko je Leja, ki ni otrokova biološka mama, želela urediti dokumente za otroka. Seveda tega ni morala urediti sama ampak je potrebovala Kajino dovoljenje. Na podobne neprijetnosti sta naleteli, ko je bila Leja brezposelna. Pri registriranemu istospolnemu partnerju status družinskega člana zavarovanca ni priznan, zato se Leja preko Kaje ni mogla zavarovati in je posledično ostala brez osnovnega zavarovanja in osnovnih zdravstvenih storitev.

Naslednja dva sklopa vprašanj sta se navezovala na temo družine, družinskega življenja ter družbeno določenih spolnih vlogah. Iz pogovora sem razbrala, da v družini ni prisotne delitve vlog, ne pri gospodinjskih in ne pri skrbstvenih opravilih.

Meni se zdi, da je Slovenija še vseeno malo atipična v tem, ta socialistični model, v smislu, da gre ženska v službo, je to samo ena dodatna zaposlitev za žensko. Pri nas je mama domov prišla ob 5h, 6h, pa je ona kej skuhalo. Pri nama pa je razlika v tem, da

sva v takih poklicih, da nisva od zjutraj pa do 4h v službi in zato malo kombinirava in nimava razdeljenih vlog (Kaja).

Značilnost istospolnih družin je družbena in pravna izključenost. Začne se že pri samem spočetju otroka, kjer istospolni pari nimajo določenih zakonskih pravic, ki so jih deležni heteroseksualni pari. Ker v Sloveniji umetna oploditev ni možna, sta se Kaja in Leja odločili za darovalca, ki je njun prijatelj. Z obeh strani so se dogovorili, da je ta oseba izključno darovalec in da ne bo nikoli zahteval skrbništva, onidve pa od njega ne bosta zahtevali preživnine za otroka.

Ni tega tveganja oziroma vdora neke tretje osebe v to tvojo družino. To, kar recimo mi imamo z našim darovalcem. Vendar mi tega ne smatramo kot vdor, ampak kot dodatna kvaliteta, dodaten človek v Benotovem življenju. Ja, nikoli ne bo oče, če pa bo Beno pri 18. letih hotel imeti očeta, bo pa oče tam nekje, in, če hoče gre lahko k njemu. Tako se mi zde malo hecemo, v resnici pa ne vem, kako bo. Ja, imamo pa nekega dodatnega človeka, ki je na nekem drugem nivoju, kot na nivoju prijatelja, ampak darovalca, in nas veže neka posebna družinska vez (Leja).

Načrtovanje otroka v istospolnem razmerju, kjer sta oba starša istega spola, ni le vprašanje, ali otroka imeti, ampak tudi odločitev kdo bo biološki starš otroka. Odločitev sta smiselno ponazorili:

No, če smo konkretni: z zaslužkom, s starostjo in z zdravjem, bi jaz rekla. Jaz sem bila in starejša in službo sem imela, kar je pomenilo večjo porodniško (Kaja).

Jaz sem ful bolj agresivna, v smislu jaz se bom veliko bolj borila za tega otroka, ker je pač to moj otrok in tudi tako bom nastopala v trgovini, pri zdravniku in kjerkoli. Kaja pa je malo bolj zadržana in ji ni treba na veliki zvon obešat, da je to tudi njen otrok. In zato je to logično, da je prva nemama tista, ki se zna malo bolj postaviti za to (Leja).

Zadnji dve temi sta obravnavali vprašanja o vzgoji njunega otroka in diskriminaciji v širši družbi. Obe intervjuvanki sta enotni: svojega otroka želita vzgojiti v odprto, komunikativno in psihično močno osebo.

Midve otroka poskušava naučiti, da se čim več stvari nauči sam oziroma, da se sam postavi zase in se zmeni. Pride z igrišča, da mu je nekdo vzel žogo – ja, pojdi jo vzet nazaj (Leja).

Obe intervjuvanki se, kot skrbni mami, zavedata, da bo njun sin v odraščanju zagotovo naletel na diskriminacijo okolice. Za njiju je pomembno, kar dokazujejo tudi številne raziskave, da se v družini vzpostavi odkrita komunikacija in pristen odnos.

Najprej ga morava naučiti, kako se odzivati na to, ko ga nekdo pljune, na to ko ga eden odrine, na to, ko ga eden ugrizne v vrtcu. Na vse to ga je treba pripraviti. Tako boli fizično kot kasneje tudi čustveno. Tudi na to, če ne bo dovolj hitro tekel, če bo dobil očala, na vse to ga je treba pripraviti (Leja).

8 ZAKLJUČEK

Postmoderna družba v vsakdanje življenje posameznikov in posameznic prinaša veliko sprememb. Pluralizirajo se družinske oblike, kamor med drugim štejemo enostarševske, posvojiteljske, reorganizirane in istospolne družine, življenjske skupnosti brez otrok ter druge oblike družin. Omenjene spremembe se prilagajajo gospodarskim krizam, ekonomskim pritiskom, spremenjenim vlogam in drugačnim vrednotam. Zaradi teh družbenih sprememb prihaja tudi do sprememb na ravni individualnega življenja, intimnosti in zasebnosti. V zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja je prišlo do velikega preobrata na področju razkritja istospolne usmerjenosti, zvez in družin istospolnih partnerjev. Razkrile so se različne dimenzije intimnega življenja, ki so bile prej tabuizirane, netematizirane in popolnoma nepriznane. Danes se položaj istospolnih partnerstev in družin nekoliko spreminja, vendar pa so še vedno dostikrat te družine v javnosti označene kot netradicionalne, nekovencionalne ali alternativne družine.

V diplomski nalogi sem predstavila vsakdanje življenje otrok iz istospolnih družin in proces vzgoje teh otrok. Osredotočila sem se na vprašanje homofobije in diskriminacije otrok iz takšnih družin. Istospolni starši in njihovi otroci se praktično na vsakem koraku srečujejo s homofobijo in z diskriminacijo, tako na pravnem področju kot tudi v širši javnosti. Homoseksualni starši nimajo enakih pravic, spoštovanja in priznanja kot heteroseksualni starši. V vsakdanjem življenju se borijo s posledicami stigmatizacije svojih družin.

V uvodu sem si zastavila tezo, da se otroci istospolnih staršev v psihološkem, socialnem in spolnem vedenju ne razlikujejo od otrok iz heteroseksualnih družin. S pomočjo tujih raziskav, predvsem raziskav psihologinje Susan Golombok, to tezo potrjujem. Kljub temu, da se otroci istospolnih staršev večkrat soočajo in borijo z diskriminacijo, se v svojem osebnotnem in spolnem vedenju ne razlikujejo od otrok iz heteroseksualnih družin. Zato spol ali spolna usmerjenost staršev ali skrbnikov nista bistvena za otrokov razvoj.

Študija Susan Golombok ovrže prepričanje, da je prisotnost moške ali ženske spolne vloge bistvena za otrokov razvoj. Bistveno pomembnejša je vloga dodatnega starša kot pa njegov spol. Bolj kot družinska oblika so v družini pomembni odnosi med družinskimi člani. Kadar otrok živi v družini, kjer se počuti ljubljenega in varnega, so manjše verjetnosti za kakršnekoli vedenjske in psihične težave, ne glede na obliko družine ali spolno usmerjenost staršev. In s

tem potrjujem svojo tezo, da na otrokov razvoj pomebneje vpliva kakovost družinskih odnosov kot pa sama struktura družine.

Tezo, da imajo otroci iz istospolnih družin bolj fleksibilne predstave o družbenem spolu, sem potrdila, saj raziskave, ki sta jih opravila T. J. Biblarz in J. Stacey, dokazujejo, da vzgoja otrok v istospolnih družinah lahko le pripomore k večji odprtosti v spolnem vedenju in prispeva k družbenemu razvrednotenju tradicionalno opredeljenih vlog v družbi na moško in žensko vlogo. Oblikuje se bolj enakopravna spolna delitev gospodinjskih in tudi drugih opravil v družini. Prav tako to tezo potrdita intervjuvanki v zadnjem delu diplomske naloge, ki na vprašanje, ali je v njuni družini delitev vlog prisotna, odgovarjata:

Meni se zdi, da je Slovenija še vseeno malo atipična v tem, ta socialistični model, v smislu, da gre ženska v službo, je to samo ena dodatna zaposlitev za žensko. Pri nas je mama domov prišla ob 5h, 6h, pa je ona kej skuhala. Pri nama pa je razlika v tem, da sva v takih poklicih, da nisva od zjutraj pa do 4h v službi in zato malo kombinirava in nimava razdeljenih vlog (Kaja).

Z enakopravno obravnavo in enakimi pravicami za istospolno usmerjene partnerje in njihove družine bi naredili v družbi velik korak, v smislu zagotavljanja enakopravnega državljanstva. Starši morajo namreč v teh družinah neprestano dokazovati, da njihovi otroci niso v nevarnosti zaradi spolne usmerjenosti svojih staršev. Menim, da je pravna ureditev družinskega področja, kjer je omogočena enakopravna obravnavo vseh oblik družin, ne glede na spolno usmerjenost posameznikov in posameznic, nujna. Na poti uresničevanja zgoraj naštetega je predlog novega Družinskega zakonika.

9 LITERATURA

1. Berger, Peter in Peter L. Luckmann. 1988. *Družbena konstrukcija realnosti : razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
2. Čeplak, M. Metka. 2005. Začaran krog diskriminacije: od moralne diskreditacije homoseksualnosti do neenakosti gejev in lezbijk pred zakonom – in nazaj. *Družboslovne razprave* 21 (49-50): 175-186.
3. Giddens, Anthony. 2000. *Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*. Ljubljana: Založba *cf.
4. Goričan, Barbara. 2009. Individualizacija, pluralizacija družine in družinska politika. *Socialno delo* 48 (1-3): 123-130.
5. Golombok, Susan. 2000. *Parenting. What really counts?* London, New York: Routledge.
6. Greif, Tatjana. 2005. Otroci drugorazrednih državljanov: istospolne družine v pravu in praksi. *Časopis za kritiko znanosti* 30 (207-208): 109-132.
7. Kogovšek, Neža. 2010. Iskanje razlogov za priznanje enakih pravic istospolnim partnerjem in njihovim družinam. *Socialno delo* 49 (5-6):319-329.
8. Kuhar, Roman. 2008. »Ati in oči: intervju z Johnnyem Symonsom«. *Narobe, revija kjer je vse prav* 5 (3). Dostopno prek: <http://www.narobe.si/stevilka-5/intervju-johnny-symons.html> (25. avgust 2011).
9. Lešnik, Bogdan. 1993. Istospolna partnerstva in otroci. *Časopis za kritiko znanosti* 21 (162-163): 49-51.

10. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 2011. *Družinski zakonik*. Dostopno prek: http://www.mdds.gov.si/si/delovna_podrocja/druzina/druzinski_zakonik/ (11. avgust 2011).
11. *Obligacijski zakonik*. (OZ-UPB1). Ur. l. RS 97/2007. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r02/predpis_ZAKO5252.html (11. avgust 2011).
12. Pan, Maja. 2009. Pedagogika in homoseksualnost ali vodenje otrok za nos? *Sodobna pedagogika* 60 (4): 182-202.
13. Rajgelj, Barbara. 2010. *Razmerja v istospolnih družinah – Kje smo in kam lahko gremo?* *Socialno delo* 49 (5-6): 305-318.
14. Rener, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.
15. Rus, Mojca. 2009. *Vloga otrok pri nakupu mlečnih izdelkov v družini*. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
16. Silva, B. Elizabeth in Smrt Carol. 1999. *The New Family?* London: Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
17. Stacey, Judith in Timothy Biblarz. 2001. »(How) does the sexual orientation of parents matter?« *American Sociological review* 65 (2): 159-183.
18. Švab, Alenka. 2001. *Družina-od modernosti k post modernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
19. --- 2005a. Od tabuizacije do privatizacije homoseksualnosti (uvodnik). *Družboslovne razprave* 21 (49-50): 103-106.
20. --- 2005b. Sprejeti med prijatelji, zavrnjeni v družbi-istospolna partnerstva v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 21 (49-50): 139-153.

21. --- in Roman Kuhar. 2005a. *Neznosno udobje zasebnosti. Vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
22. --- 2005b. Skrite socialne manjšine. Primer raziskovanja vsakdanjega življenja istospolno usmerjenih v Sloveniji. *Teorija in praksa* 42 (1): 136-158.
23. Tomori, Martina. 1994. *Knjiga o družini*. Ljubljana: EWO.
24. Tuš Špilak, Nina. 2010. Obravnavanje istospolnih družin v Slovenskih vrtcih. *Socialno delo* 49 (5-6):350-360.
25. Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: FDV.
26. Urek, Mojca. 2005. »Lezbične in gejevske družine v Sloveniji: implikacije za socialno delo«. *Družboslovne razprave* 21 (49-50): 155-174.
27. *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR- UPB-1)*. Ur. l. RS 69/2004. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r02/predpis_ZAKO4132.html (11. avgust 2011).
28. *Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti. (ZRIPS)*. Ur. l. RS 65/2005. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r05/predpis_ZAKO4335.html (9. avgust 2011).